

ANI YAZILARI:

DEMOKRASİ, FIRSAT EŞİTLİĞİ VE SEÇKİNLER

Prof. Dr. Amiran Kurtkan Bilgiseven

Demokrasinin ve Cumhuriyet idaresinin, bazı mahzurlarına rağmen, bir siyasi rejim olarak diğer rejimlere üstünlüğü fikri, yaygın bir kanaat haline gelmiştir. Bu kanaat, demokrasinin faydalarının mahzurlarından ağır basma özelliğinden kaynaklanmaktadır. Tek partili rejimlerde bile çok defa “cumhuriyet” kavramının siperi altına alınmaya çalışılan “halk hâkimiyeti” iddiasının varlığı, demokrasinin üstünlüğünün genellikle kabul edildiğini gösteren açık bir delildir. Fertlere fırsat eşitliği verme uygulaması ise, ancak demokratik garantilerle sağlam bir zemine oturtulabilir ve seçkinlerin kapasitelerini tam manasıyla kuvveden fiile geçirmelerine yarayabilir. Fakat, “demokrasi” , “fırsat eşitliği” ve “seçkinler” olmak üzere, bir konferansın konusu içinde ele aldığımız üç kavram arasındaki ilişkileri tam bir açıklıkla ortaya koyabilmemizi güçleştiren husus, bunların her birinin ifade ettikleri mananın muhtelif yorumlara tabi tutulmuş olmasıdır. Bu yorumların farklılığı, söz konusu ettiğimiz kavramlar arasındaki karşılıklı ilişkiye yönelik izahların da farklı olmasına yol açmıştır.

En ideal manada ele alındığı takdirde, demokrasi, siyaset mekanizması yardımıyla, her türlü sömürünün ortadan kalkmasına yarayacak şekilde, siyasi hakların ve teşkilatlanma hürriyetinin kullanılmasına imkân veren ve böylece sınıf farklarını az çok etkisiz hale getiren bir rejim olarak yorumlanabilir. Gerçi sınıf farklarının ideal şartlar altında bile tamamen ortadan kaldırabilmesini önleyen sebepler vardır. Bu önleyici sebeplerden en önemli olan iki tanesinin üzerinde bilhassa durmamız faydalı olabilir. Bunlardan birincisi “biyolojik kalıtım (hayati veraset)” farklılıklarının hiçbir yerde tamamen ortadan

kaldırılmayı ve ikincisi de her memlekette, hiç olmazsa “idare edenler” ve “idare edilenler” şeklinde belirtilebilecek olan bir tabakalaşma durumunun mutlaka mevcut olmasıdır.

Biyolojik veraset farklılıklarının değişik ferdiyet özelliklerini ortaya koyması, her yeni canlının farklı uzvi özellikler potansiyeline sahip olma şansının bir neticesidir. Ebeveyniden intikal eden vasıfların, kardeşlerden her birinde ortaya koyduğu veraset karışımları değişik bileşimler halindedir ve bazı defa ancak vasat vakalara, fakat bazen de çok üstün zekâ ve kabiliyetlere yol açabilir. Zaten, biyolojik faktörün, sosyal değişmeye yol açan dört faktörden biri olarak ele alınması da bundan ileri gelmektedir.¹ Eğer biyolojik şartlar, hep aynı kaliteler bileşimi halinde nesilden nesile intikal etmiş olsaydı ve yeni doğan insanın karakterlerini tayinde mevcut “gen”lerden yarısı tesadüfi şekilde etkisiz kalıp, diğer yarısı kuvveden fiile geçmiş olmasaydı, biyolojik faktör, cemiyetin kabiliyet deposundaki gelişmeleri etkileyemezdi.

Evvence de ifade ettiğimiz gibi, sosyal sınıf farklarının tamamen ortadan kaldırılmasını önleyici nitelikte olan ikinci sebep, her cemiyette hiç olmazsa “idare edenler” ve “idare edilenler” şeklinde göze çarpan bir ayrımın mevcut olmasıdır. Bu ayrım, hâkimiyetin “halk meclislerinde” olduğu öne sürülen rejimlerde dahi tam manasıyla ortadan kalkmış olamaz. Çünkü herkesin nazari olarak eşit ölçüde söz sahibi olduğu küçük bir toplantıda bile, herhangi bir karar alınacağı zaman yapılan konuşmalarda, mutlaka, söz konusu meselede bilgi, tecrübe ve kabiliyet sahibi oldukları meydana çıkan fertler, gittikçe grubun geri kalanına hakim olma durumuna geçerler. Böylece ferdi seçkinliklerini gösterebilen bu fertler, o küçük grubun fiili yönlendiricisi veya idarecisi olma statüsüne sahip kılırlar.

Büyük bir topluluk olan cemiyetin idaresinde de azınlık teşkil eden bir “seçkinler” zümresinin varlığına ve faaliyetlerine ihtiyaç duyulacağını inkar edebilmeye imkan yoktur. Şu halde, siyasi idarecilerin, bazı ayırt edici vasıflara sahip olmaları gereklidir. İdare edenleri seçkinlerden sayan düşünürler bu hususu dikkate almaktadırlar. Ancak her idarecinin mutlaka seçkinlerden sayılamayacağı ve seçkinlerin de sadece idarecilerden ibaret olamayacağı hususu, bilinen bir gerçektir. *Elite* teorilerinde genellikle belirtilen husus, seçkinlerin (yani elitler kategorisinin) *idareci olan ve olmayan* seçkinler olarak ikiye ayrıldığı gerçeğidir. Diğer taraftan, bazı siyasi idarecilerin *demagog* olma özelliğine işaret eden sosyologlar, demagojinin, seçkinlik niteliğine sahip olmayan fertlere “seçkin” görüntüsünü bahşeden bir vasıta rolünü oynayabildiğini de belirtmişlerdir.

¹ Bk. MacIver and Page, *Society*, Macmillan and Co. Ltd., 1962, cilt III, s. 514.

Gökalp'e göre, cemiyetin şuurunu billurlaştırabilen fertler gerçekten seçkin olan liderlerdir. Onlar, siyasi bir mevki'e sahip olsalar da olmasalar da, halkın temsilcisidirler. Çünkü onlar, halkın hislerini ve düşüncelerini dile getirebilirler. Böyle olduğu için de seçkinlerin adeta bir "manevi hükümet" teşkil ettiklerini, siyasi liderlerin ise onlara nispetle bir icra organının üyeleri durumunda kaldıklarını ifade edebilmek mümkündür.² Gökalp, cemiyet şuurunu büyük bir liyakatle billurlaştırabilme kudretinde olan seçkinlerin *dahi* olduklarını öne sürer. Gökalp'e göre, tabii ve güzel olan fakat teknik bakımdan iptidai ve kusurlu halde bulunan halk sanatlarının yarattığı milli hars ile, diğer milletlerin de ulaştıkları en yüksek sanat merhalesinin tekniğini kendi kabiliyet potasında birleştirebilen sanatkar *dahidir*.

Burada biz *deha* kavramını biraz daha derinlemesine ele almak lüzumunu hissediyoruz. *Seçkin*lerden ne anlamamız gerektiği hususunu ancak bu suretle açıklayabiliriz. Acaba, milli harsla beynelmilel ifade tekniklerini mezcetme hususunda kendi sahasında en başarılı olan bir insanı *dahi bir sanatkâr* sayabilir miyiz? Yoksa dehanın kendine has ayrı bir sahası mı vardır? *Siyasi liderlerin ve alimlerin durumu nedir?*

Büyük siyasi liderlerin, seçkin alim ve kaşiflerin mutlaka *dahi* olmaları gerekmez. Siyasette, birtakım müesseselerin çizdiği çerçeveler içinde hareket ederek, belirli gayelere ulaşma başarısını gösterebilen siyaset adamları, sosyal uyum kabiliyetlerini kullandıkları ölçüde *seçkin fert* olabilirler. Fakat *deha* alışılmışın ötesinde, aleladelğin üstünde bir fevkaladelğin ifadesidir. Buna rağmen, *dahi* olan fert, beşerilik vasfı en kuvvetli olan insandır. Çünkü *deha*, zamansız ve mekansız, fakat bütün zamanlarda ve mekanlarda geçerli, *hissi*, *felsefi* ve *sosyal* hakikatı yakalamaya muvaffak olan ve onu bir ifade kalıbına aktarabilen bir ferdiyet gücüdür. Bu aktarma işinde *akıl* ve *bilgi* (yani biyoloji ve çevre faktörleri) rol oynayabilir. Fakat ilham hususunda rol oynayan faktör, akli değil ruhidir. Ne var ki herhangi bir dahinin psikolojik durumunu incelemekle *deha'nın* izahını yapabilmeye de imkan yoktur. Çünkü bu izah, sadece ruhi vechenin incelenmesiyle anlaşılması mümkün olabilecek tek taraflı bir ameliye olmaktan uzaktır. Onda, ezeli ve ebedi(zamansız ve mekânsız) bir gerçekle temasın izi vardır. Sanki *deha* eninde sonunda bütün insanların mutlaka takdir edebileceği ölümsüz hakikat ve güzelliğin ister sanat veya felsefe, ister din parıltısı halinde olsun (arz kabuğunu elverişli noktalarda delip fıskıran bir lav seli gibi) ancak belirli bir ruh yapısına sahip fertlerde açığa çıkan bir taşma ve taşıma halidir. Gerçi, dâhilerin çoğu başlangıçta pek az kimse

² Bk. Uriel Heyd, Ziya Gökalp'in Hayatı ve Eserleri, Çeviren Cemil Meriç, Sebil Yayinevi, İstanbul 1980, s. 48

tarafından anlaşılmışlardır. Yunus Kazım Köni, deha hakkındaki eski bir yazısında şunları öne sürer:

“Cemiyet, deha’da mevcudiyetini bozucu bir tehlike sezdiği (böyle bir tehlikeyi vehmettiği) için, ona daima, bilerek bilmeyerek düşmandır. *Hiçbir peygamber kendi yurdunda itibar görmez* sözü de bu manada doğrudur. Esasen deha da, cemiyete karşı (veya daha doğrusu cemiyetin *köhnemiş ve bozulmuş* müesseselerine karşı) bir sempati beslemez. Deha’nın karakteroloji bakımından istisnasız bir vasfı (köhnemişliğe duyduğu antipatisi itibarıyla) gayri-içtimai olmasıdır. Deha, içtimai vasatın mahsulü olmak şöyle dursun, tamamen gayri-içtimaidir. Dâhilerin hal tercümelerini göz önüne getirmekle bu fikir tasdik edilir. Her gayri-içtimai tip dahidir veya dahi olabilir demek istemiyorum. Demek istiyorum ki, deha sahipleri bila-istisna içtimai kayıtlara boyun eğemezler, muvaffakiyete kadar intibaksızlık (uyumsuzluk) içindedirler.”³

Yine Köni’nin aynı makalesinde şu ifadeye de rastlanılmaktadır:

“Dahi, zaman ve mekân dışındadır. Hafız Acemlerin, Shakespeare İngilizlerin şairi değildir. Hafız ve Shakespeare sadece şairdir. Hafızın Acemce, Shakespeare’in İngilizce yazmış olmaları , onları beşeri olmaktan men etmez. Bu sözlerle *millet* realitesini inkâr etmek aklımdan bile geçmemektedir. Demek istiyorum ki, Hafız okuyan bir kimsenin anlaması için Acem olması kâfi değildir. Bir Acem Hafız’dan hiçbir şey anlamaz da, bir İngiliz daha iyi anlar. Bu o İngiliz’in Acemleşmesi değildir. Bu anlama hafızlaşma ile olur.” ; “Deha eseri kâinatın faniliğine karşı beşeri bir cevaptır. Bütün bu söylediklerimizin neticesi şu ki; Deha’yı deha’dan başka bir şey izah etmez. Deha’nın endividüel psikolojisi yapılmalıdır.”⁴

Fakat *dâhi*’nin ferdi psikolojisini nasıl anlayacağız ve bu yoldan deha’ya nasıl nüfuz edeceğiz. Eğer deha, matematik kadar zamansız ve mekânsız bir tecrit (bir soyutlama) kudretinin yardımıyla her zamanın ve mekanın gerçeklerini derinlemesine tahlil edebilen bir ölümsüz kıymet ise, onu ortaya koyan psikolojiyi, ölümlülerin psikolojisi ile nasıl kıyaslayabilecek ve anlayabileceğiz? Köni’nin yer yer çok güzel olan makalesindeki düşüncelerin tezatlı yönünü (psikolojinin tamamen dışında olan bir konuyla matematik konusuyla ilgili şu cümlelere yansımından) takip edelim: “Riyazî mevzular da zamanın dışında mevcut değil midir? Dünya daimi bir değişme arz eder. Fakat elemde hiç değişmeyen ve daima aynı kalan şey, riyazî kıymetler gibi deha’nın eseridir.”⁵

³ Bk. Yunus Kazım Köni, Deha Hakkında Bir Deneme, İnsan Dergisi, Cilt I, Sayı 6, Başarı Basımevi, İstanbul, 1938, s.498

⁴ Bk. Yunus Kazım Köni, Aynı Makale, sf. 499

⁵ Bk. Köni, aynı makale, sf. 500

O halde, deha'yı deha yapan şeyin ferdi psikoloji vasıtasıyla anlaşılabilirliğini nasıl öne sürebiliriz? Deha dediğimiz bu güç (ezeli ve ebedi hakikatleri ve güzellikleri hissetme, yakalama ve belirtme gücü) muhakkak ki, sadece ferdi psikoloji hali değildir. Bilakis tıpkı matematikte olduğu gibi, bir soyutlama, her türlü ferdi psikolojiden kendini tecrit edebilme halidir. Yani, bize göre deha'nın ortaya çıkışı, ferdi psikolojinin tamamen yok oluşu denilebilecek kadar nispi manada önemsiz kalışıdır. Zamana ve mekana göre değişmeyen ölümsüz gerçeğin ve güzelliğin insan beynine aksedip, fıskırarak kelime ve eserlerde donuklaşan maddileşmiş bir manevi lav gibi, görünür ve hissedilir hale gelmesine imkan veren psikolojik mahiyette bir *muvakkat yok oluş hali*'nin ezeli ve ebedi gerçeğe bir geçit vermesidir ki, deha'yı ortaya çıkarır.

Böyle olduğuna göre deha'yı *biyolojik verasetin* de, *çevre faktörü*'nün de oluşturmaya yettiğini iddia edebilmeye imkan yoktur. Gerçi mesela, geri zekâlı anne ve babadan dünyaya gelmiş ahmak bir ferdin veya sosyalleşmeye dahi imkan bulamayacak kadar, çevrenin yetiştirici etkisinden mahrum vaziyette (mesela doğduktan hemen sonra bir hayvan tarafından kaçırılıp, inde) büyütülmüş bir kimsenin *deha* seviyesine yükselmeyeceğini kesinlikle ifade edebiliriz. Fakat bu ifademiz, deha'nın daha ziyade *biyolojik, veraset* ve *çevre* faktörleri tarafından şekillendirildiği anlamına gelmez. Biyolojik yapı bakımından elverişli bir verasetten veya çevrenin uygun tesirlerinden mahrum bir ferdin *şahsiyet*(yani cemiyet taleplerine asgari müştereklerde uyan standart tip) haline geçemeyeceği ve iyi sosyalleşemeyeceği malumdur. Hele şahsiyetin *ferdiyet* haline gelmesinde (yani kültüre katkıda bulunabilecek duruma yükselmesinde) yine bu iki faktörün elverişli birleşimlerinden doğan etkilere ihtiyaç vardır.⁶ Bundan ötürü ferdiyet kapasitesi normal fertlerden üstün olan alelaide büyük adam'ın gücü deha'ya nazaran mahduttur ve bu iki faktörün etkisine önemli ölçüde tabiidir. Fakat *dahi*, öyle bir ferdiyet tabakasında yer alır ki, artık bu seviyede ferdiyetin *biyolojik veraset* ve *çevre* faktörlerinden aldığı etki, *ilhama* açık ruhi güç faktörüne (kısaca ruhi faktöre veya başka bir deyişle ferdi psikolojiden soyutlanarak ezeli ve ebedi gerçeklere ulaşabilme gücüne) kıyasla, sözü edilemeyecek kadar önemsiz kalmaktadır. Aslında bu üç faktör, yani “biyolojik veraset”, “çevrenin yetiştirici etkisi” ve “ilhama açık ruhi güç” faktörleri, şahsiyetin gelişmesi bakımından bütün insanlar için söz konusudur. Ne var ki, bunların dozu, sonuncusu lehine önemli ölçüde ağırlık kazandığı zaman karşılaştığımız tip *dahi*'dir.

⁶ Şahsiyet ve ferdiyet kavramları için bk. Amiran Kurtkan, Genel Sosyoloji, II. Baskı , İktisat Fak. Neşriyatı , Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1976, sf. 142-148

Şu halde *deha* hakkındaki izahlarımız , “dahi sayılamayacak büyük adamlar”ın , “diğer seçkinler”in ve hatta “alelade fertlerin”, söz konusu edilen üçüncü faktörden hiç etkilenmedikleri şeklinde anlaşılmalıdır. Aslında bütün fertler tarafından yapılan işlerde, o işi başaranın müsait çevre şartlarının yardımıyla sadece (az veya çok eğitilmiş) beyin gücü (veya zekâ veraseti) olamayacağını ve olmadığını ve faaliyetlerimizde ruhi faktörün önemli bir rol oynadığını bir ilim adamımız çok güzel izah ediyor:

“Sherrington , eline elektrik akımı veren stimülatörünü (uyarıcı aletini) aldı ve beynin orasına burasına dokundurdu. Bazı yerlerden birtakım hareket ve his cevapları elde etti. “Uyanılabilir beyin kabuğu” artık keşfedilmişti. Senelerce uğraşıldı, araştırıldı, daha 1972 yılında ölen Kanadalı büyük âlim *Wilder Penfield* ve çalışma arkadaşları, *Jasper* ve diğerleri, bu uyarma tecrübelerini çok ileri götürdüler. Beynin şakak bölgelerinin belli bir kısmının uyarılmasıyla insanın bir takım geçmiş hatıraları tekrar yaşadığını gösterdiler, buranın bir “hafıza ve hatıra deposu” olarak vazife gördüğünü ispat ettiler. Nihayet beynin içinde, orta yerde, omurliliğin üst kısımlarına kadar uzanan ağ cismi (retükiler madde) ve bunun uyanıklık hali ile ilgisi gösterildi. Ama hiç kimseye, hiçbir yerini uyararak mesela ceketinin düğmesi ilikletilemedi. Beynin elimizle, kolumuzla, parmaklarımızla ilgili bölgeleri uyarılmak suretiyle parmaklarımıza, elimize, kolumuza maksatsız ve kaba bir takım hareketler yaptırılabilir., ama bir düğmeyi ilikleme veya bir sigarayı yakmak gibi, gayeye yönelik bir hareketi hiçbir yeri uyararak temin edemeyiz. Burada biz, piyanonun karşısına geçmiş ve piyano çalmasını bilmeyen bir müptediye (bir acemi piyaniste) benziyoruz. İşte bu noktaya gelince, beynin ötesinde “başka bir kuvvet”in tıpkı piyanoyu çalabilmek için bir piyanistin mevcudiyeti gibi, var olduğunu kabulden başka çare yoktur. Bu halde ve şartta ise beyin her şeyin (her düşüncenin, her fikrin) başlangıcı olma sıfatını ve kendi kendine yeter bulunma vasfını kaybeder. O da bir alet, bir vasıta, tıpkı kendi kendine çalamayan piyano gibidir. Onu harekete geçiren, ona hükmeden (ister..... bir “enerji”, isterse onun arkasında ve dışında bir “ruh” olsun)bugünkü araştırma metotlarımızla “erişilemeyen” bir kuvveti görmezlikten gelemeyiz. Beyin hiçbir zaman kendi kendini aşamayacak ve ruh meselesini insanoğlu çözemeyecek, halledilemeyecektir”. “Çünkü beyinle, ondan üstün olan bir kuvveti idrak edemeyiz”.⁷ Tıpkı görme uzvu olan fakat kendi kendisini göremeyen göz gibi, anlama uzvumuz olan beyin de kendi ilhamlarını anlama, kendi muammasını çözme kudretinden yoksundur.

Bundan çıkarılması gereken neticelerden birincisi, *deha*’nın hiçbir fırsat eşitliği tedbiri ile ve hiçbir demokratik rejim çerçevesi içinde, fertlere adil bir

⁷ Bk. Prof. Dr. Ayhan Songar, *Beynimiz ve Sınırlarımız*, Yeni Asya Yayınları, İlim ve Teknik Serisi, No.4, İstanbul 1979, s. 88-90

şekilde sağlanması mümkün bir karakteristik olmadığını kabule mecbur bulunmamızdır. Fırsat eşitliği elbette çok faydalıdır, ama deha'ya ulaşmak için yeterli değildir.

İkinci olarak şu hususa işaret edilebilir; son zamanlarda bazı ülkelerde tatbikatına bağlandığımız işittiğimiz sun'i dölleme gibi biyolojik bir tedbir vasıtasıyla seçkin kadın ve erkeklerden elde edilen sperm ve yumurta hücrelerinden yetiştirilen çocuklarla, bir seçkinler topluluğu meydana getirme gayretlerinin hiç birinde, deha'ya ulaşabilmenin *garantisi* mevcut değildir. Bu yoldan belki büyük adamların nispeti oldukça yüksek bir nüfus kategorisi elde edilebilir. Fakat deha, beynin mükemmelliğinden daha fazla bir şeydir ve o'nda beyni bir vasıta gibi kullandıran ilhamın insana bahşettiği *ruhi güç* en önemli ölçüde rol oynayan faktördür. Bunun için deha sadece çevre şartlarının ve biyolojik verasetin ıslahı yoluyla ulaşılacak bir hedef değildir. Gerçi biyolojik veraset ve çevre faktörlerinin rolünü tamamen inkar edebilmeye de imkan yoktur.

Buraya kadar, *deha ve dahi* hakkında yaptığımız izahlardan büyük adam doktrini asla müdafaa etmediğimiz herhalde anlaşılmalıdır. Çünkü tek sebepli izahların terk edildiği bir sosyoloji çağında tarihin seyrini sadece büyük adamların idare ettiği fikrine katılmamız elbette mümkün değildir. Ayrıca dâhilerle diğer büyük adamları, *seçkinler* kategorisinin aynı bölümünde mütalaa etmenin de doğru olmadığını belirtmiş bulunuyoruz. Çünkü deha'da ruhi faktör son derece ağır basmaktadır. Dahi, çok defa değeri sonradan anlaşılan bir fikir adamı da olabilir. Lakin bu takdirde bile tarihe yön veren tek kuvvet olma karakterini taşıyabilmesi imkânsızdır.

Acaba seçkinler kategorisinin diğer unsurları hangi tiplerdir ve söz konusu ettiğimiz üç faktör bu tiplerin ortaya çıkışını ne suretle etkilemektedir?

XX. asır gibi, tekniğin geliştiği, fenni keşiflerin önemli değişmelere yol açtığı, bu sebeple sosyal stratejinin de önemini arttığı bir çağda, tabii ve sosyal ilim sahalarında yeni buluş ve görüşlerin sahibi olarak ortaya çıkan *aydınlar (intelligentsia)*, muhakkak ki seçkinler kategorisinin önemli bir bölümünü teşkil etmektedirler.

Aydınların üstün bir ferdiyet kapasitesini kuvveden fiilen geçirmelerini sağlayan ağırlıklı faktörler, *biyolojik veraset ve çevre* faktörleridir. İyi bir eğitim imkânı, müsait bir çevre şartı olarak kabiliyetin tam manasıyla değerlendirilmesini sağlayabilir. Böylece eğitim sayesinde bilhassa büyük bir potansiyel zekâya sahip fertlerin kuvve halindeki kabiliyet deposu tamamen *fiili zekâ* haline getirilebilir. Fakat elverişsiz bir kabiliyet deposu devralabilmiş olan gençlere iyi çevre şartlarının sağlayabileceği imkânlar, bu biyolojik verasetle

sınırlıdır. Bundan ötürü “çevreler arasındaki daha tesirli (daha büyük) farklar, düşük potansiyel kabiliyetlere sahip varlıklar üzerinde pek az bir tesire sahip olabildiği halde, bunlara daha iyi aksülamelde bulunabilen (daha duyarlı cevaplar verebilen) varlıklar için daha büyük bir ehemmiyet taşır”⁸ Kıt potansiyel kabiliyete sahip gençlere sağlanacak iyi eğitim ve çevre şartlarına bu gençlerin verecekleri cevap, şartlardaki ıslahatın derecesi ölçüsünde olmayacaktır. Buna karşılık, biyolojik verasetin çok elverişli olduğu gençlerde, çevre şartlarındaki ıslahatın en küçük bir dozu dahi çok önemli semereler verebilecek demektir.

Bu noktada demokrasinin ve fırsat eşitliğinin bilhassa az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için taşıdığı önem açıkça ortaya çıkmaktadır. Çünkü sosyal sınıf değişkeninin araya girmesiyle, *biyolojik verasetin* gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde taşıdığı önem farklı olmaktadır. Fırsat eşitliğinden faydalanma imkânları biyolojik verasetten ve bu da sosyal sınıf değişkeninden etkilenmektedir. Gerçi, eğitimde fırsat eşitliğinin, en gelişmiş ülkelerde bile ancak yakın zamanlarda ele Alınan bir konu olduğu söylenebilir. Çünkü, sanayi inkılabından önceki devrede mesleki ve teknik eğitim, ancak küçük sanayi işletmeleri içinde, ustadan çırağa bilgi nakli suretiyle vuku bulmaktaydı. Bu türlü faaliyetlerde bulunmaya ihtiyacı olmayan yukarı tabakadaki çocuklara verilen okul eğitimi ise, ancak terbiye kurallarını öğrenme, konuşma ve yazma hünerini kazandırma gayesine yöneltilmiş bulunan (yani hayatı kazanma bilgilerini vermek gayesini taşımayan) bir eğitimdi. Sanayi inkılâbından sonra ortaya çıkan büyük sanayi işletmelerinin bünyesi, (büro personeli, idareciler ve mühendisler gibi) beyaz yakalı aydınlara duyulan ihtiyacı çok aşırı bir ölçüde arttırdığı için, orta ve alt tabakalardan yetişecek genç nesillere eğitimde fırsat eşitliği sağlanması ihtiyacı doğmuştur. Fakat, fırsat eşitliği tedbirlerinin uygulanmasıyla meselenin tam bir çözüme ulaşamayacağı hususu daha sonraları idrak edilmeye başlanmıştır. İngiltere’de fırsat eşitliği sağlayan kanunların ve çeşitli tedbirlerin işlerlik kazanmasını takiben, bazı çevrelerde yapılan ayrıntılı araştırmalar alt tabakaya mensup işçi çocuklarının orta tabaka memur ailelerinden gelen çocuklara nazaran, bir yukarı eğitim müesseselerine yükseliş imkânlarında çok daha başarısız olduklarını ortaya koymuştur⁹

Sorokin de bu hususa işaret etmişti. Sorokin’e göre yukarı ve orta sınıflarda ebeveynlerden evlatlara intikal eden biyolojik vasıtalar alt tabakaya nazaran çok daha mükemmeldir. Orta ve yukarı tabakalarda yer alan çocuklar

⁸ Bk. R.M. Maclver ve Charles H. Page, Cemiyet, Cilt I, Çeviren: Amiran Kurtkan (1000 Temel Eser, No.2), M.E. Basımevi, İstanbul 1971, s. 162-163.

⁹ Bk. Amiran Kurtkan, Sosyolojik Açından Eğitim Yolu ile Kalkınmanın Esasları, İktisat Fakültesi Neşriyatı, Fatih Gençlik Matbaası, II.Baskı, İstanbul 1977, s. 96

ebeveynlerinden, alt tabakadaki çocuklara nazaran daha fazla girişkenlik, daha iyi muhakeme, karar verme ve teşkilatlanma kabiliyeti devralmaktadırlar.¹⁰

Fakat Sorokin'in genel mahiyette olan bu görüşünün, az gelişmiş ülkelerin alt tabakaları için hakikatin bir ifadesi olamayacağı muhakkaktır. Çünkü, az gelişmiş (veya gelişmekte olan) ülkelerin alt tabakalarında çevre şartları (milli gelirin yeterince sosyal adalet sağlanmasına imkan vermeyecek kadar yetersiz olması dolayısıyla) ıslah edilememiştir. Bu sebeple biyolojik vasıflar bakımından elverişli durumda olan pek çok ailenin çocukları, yukarı doğru hareketlilik kazanamamaktadırlar. Şu halde, az gelişmiş ülkelerde, sosyal yardımlarla çevre şartlarının (ve eğitim imkânlarının) ıslah edilmesi neticesinde, kabiliyetleri sayesinde orta tabakaya yükselebilecek pek çok fert vardır. Bu durumun ortaya çıkardığı netice, *demokrasi ve fırsat eşitliğinin az gelişmiş ülkeler için taşıdığı önemin daha da büyük olmasıdır.*

Seçkinler kategorisinin önemli bir bölümünü teşkil eden yaratıcı (yani ibda gücüne sahip) aydınlar, muhakkak ki en elverişli *biyoloji ve çevre şartlarının* bir araya gelmesinden yararlanarak ferdiyet kapasitelerini kuvveden fiilen çıkarabilen kimselerdir. Fakat *deha* sahibi fertlerde olduğu kadar değilse bile, *ilim adamları* 'nda dahi, tabiat sırlarını veya sosyal hayatın genel birer kanun niteliğindeki intizamlarını ortaya koyma bakımından *içe doğma (sezgi)* faktörü, yine de bir role sahiptir.

içe doğma (sezgi, intuition), zihinden ani olarak gelip geçen bir aydınlatıcı fikir olarak tarif edilebilir.¹¹ Bu fikir, ilim adamına bazı defa, fiilen müşahede edilen realitenin de ötesine geçme imkânını verebilir.¹² İlim adamının, sezgiye hiç müracaat etmeksizin; bulucu veya keşfedici aydın niteliğini kazanabilmesi mümkün değildir. İçe doğma(intuition), bazı şartların gerçekleşmesinden teşvik görür.¹³ Bu şartlardan birincisi, zihnin, üzerinde düşündüğü meselede tam manasıyla yoğun bir meşguliyet kurması ve sezgiye hazır hale gelmesidir. Böylece ilim adamı, başka bütün rakip düşünceleri asıl hedefi olan düşünce uğruna terk edebilmiş olmalıdır. Zaman itibarıyla de bu alakanın kesiksiz olması faydalıdır. Bu arada (okuma, yazma, dinleme gibi) entelektüel temaslar zihnin aynı konuda faaliyetlerini yoğunlaştırmasına yardım edebilir. Bütün bu şartlar ilim adamının müşahede ve tecrübe gibi faaliyetler yanı sıra yeni bir fikre ulaşmasında *içe doğma faktöründen yararlanmasını*

¹⁰ Bk. Pitirim A.Sorokin, Social and Cultruel Mobility, The Free Press of Glencoe, 1959, s.208 ve sonrası.

¹¹ Bk. W.I.B. Beveridge, The Art of Scientific Investigation, Mercury Books, Londra 1964, s. 68-72

¹² Bk. Adrian D. De Groot, Methodoloji, Mouton and le Mouten, the Hague, 19969, s. 125

¹³ Bk. W.I.B. Beveridge, aynı eser, s. 80-81

sağlayabilirler. Fakat Beveridge'ye göre, içe doğan fikirler zihne gelir gelmez, bir daha ele geçmeyecek şekilde hemen kaybolurlar. Bu sebeple derhal yazı ile tespit edilmeleri lazımdır. Ayrıca Beveridge, içe doğmaların çok defa problem üzerinde çalışılırken değil, fakat diğer zamanlarda gerçekleştiğini de belirtmektedir.

Bu durumda, bazı fertlerin, bütün fikri yoğunlaşmalarına rağmen, üstelik kabiliyetli de oldukları halde, içe doğma halini yaşayamayışları, değişik ilmi iştiyak seviyelerinde ifadesini bulan ruhi farklılıklardan başka neyle izah edilecektir? Zihinde parlayıp hemen kaybolan ilhamlar, beynin ürettiği ve bizzat idare ettiği bir güçten kaynaklansaydı, hemen kaybolacak yerde beyin tarafından derhal hafıza deposuna yerleştirilmez miydi?

Aynı şekilde, seçkin kumandanlar da sadece askeri bilgi, zekâ ve kabiliyetleriyle değil, fakat bunlara eklenen ve ilhamlara açık olan bir ruhi güçle, olağanüstü askeri stratejileri planlayabilme kudretine ulaşmaktadırlar. O halde, sadece dâhilerde değil, fakat askeri ve sivil hayatın faaliyetlerinde olağanüstü yaratıcılık gösterebilen ilim adamlarında ve kumandanlarda da *biyolojik veraset ve çevre* faktörlerinin etkisine ilaveten, hatasız bir sezgiciliğe imkân verecek bir mertebeye yükselişi sağlayan *ruhi güç* vardır.

San'atkarlara gelince, san'atın aleladelige büsbütün tahammülsüz olduğunu kabul edebiliriz. Fakat, buna rağmen, haberleşme vasıtalarının son derece yaygınlaşmış olduğu XX. Asırda, değişik kültürlerde parlayan dehalanın, az gelişmiş ülkelerdeki, ilhamdan yoksun takipçileri, yabancı ve fevkalade olan orijinalin yerli kültüre aktarılan kötü taklitçileri haline gelebilmektedirler. Müzikte, nesirde, şiirde, dansa ve diğer san'at dallarında yabancılaşmanın aynı zamanda kalitesizleşme ile atbaşı giderek milli kültürü yozlaştırdığı hallerde durum böyledir. Fakat hiçbir kültür, tamamen kendi içine kapalı kalmakla olgunlaşamaz. O halde, seçkin san'atkarlara düşen vazife kendi kültürünün aslında ve özünde tabii ve güzel olanı görebilmek ve gerektiğinde yabancı ifade tekniklerinden de yararlanmak suretiyle, fakat daima kendi ilhamlarına uyararak, kültüre katkılar yapabilmektir.

Seçkinlerin içinde bilhassa seçkin *idareciler* kategorisi için sosyolojide pek çok fikir öne sürülmüştür. Her şeyden evvel idarecilerin bir hâkim sınıf (hükmedici sınıf) meydana getirmeleriyle "demokrasi" kavramının bağdaşıp bağdaşmayacağı meselesi söz konusu edilmiştir. Çünkü demokrasi kavramı esas itibariyle fertlerin eşitliği prensibine dayalı bir kavramdır. Bundan ötürü *idareciler* azınlığının, çoğunluk üzerindeki hâkimiyetinin, demokratik eşitlik anlayışına zıt düştüğü öne sürülebilir.¹⁴ İkinci olarak da, seçkinler kavramının

¹⁴ Bk. T.B. Bottomore , Elites and Society, Penguin Books, C. Nichells and Co. Ltd.

hiç olmazsa *biyolojik kabiliyet potansiyeli* itibariyle *eşitsizlik* temeline dayalı bir kavram olduğu söylenebilir. Bu eşitsizliğin de eşitlik rejimi olduğu iddia edilen demokrasi için yaratabileceği mahsurları dikkate almak gerekecektir.

Bu iddialardan birincisine (yani azınlığın çoğunluk üzerinde hâkimiyet kurması iddiasına) verilen cevap genellikle şudur: hükümette doğrudan doğruya faal olmayan vatandaşlar, hiç olmazsa belli süreler için kendi arzularını gerçekleştirmeye namzet idarecileri seçme hakkına sahiptirler. Biyolojik kabiliyet eşitsizliğinin bir hakim sınıf yaratacağı iddiasına da *seçkinler devri daimi(circulation of elites)* gerçeği öne sürülmek suretiyle karşı çıkmaktadır. Seçkinler, bir defa hâkim sınıf haline geçtikten sonra, kapalı ve *istikrarlı* bir sosyal sınıfa dönüşmemekte, fakat daima bir deverandan (bir sosyal dolaşımdan) etkilenmektedirler. Yukarı tabakada seçkinlerin boşalan yerlerini daha alt tabakalardan yükselen seçkinler almakta, gençlerin ihtiyarlığa ve çocukların gençlik dönemine ulaşmaları ve kabiliyetlerini kullanmaları ile bu dolaşım, seçkinlerin kapalı bir sömürü sınıfı olmalarını da bir ölçüde önleyebilmektedir. Bu dolaşımın, fırsat eşitliğinin fırsat eşitliğinin varlığına bağlı olduğu açık bir gerçektir. Mamafî, gelişmiş ülkelerde, ne kadar iyi sağlanmış olursa olsun seçkinler dolaşımının vuku bulduğu sosyal mesafe (tabakalar arası mesafe), az gelişmiş ülkelerdekinden daha da kısa olmaya mahkûmdur. Çünkü, gelişmiş ülkelerde hem piramit bizzat yüksekliğini bir ölçüde kaybetmiştir, hem de herhangi bir ülke, ne kadar gelişmiş duruma gelirse, alt tabakaya sağlanan sosyal hakların o nispette artması mümkündür. Bu durumda, alt tabakada olup da, biyolojik veraset yoluyla iyi bir kabiliyet potansiyeli elde edilmiş olan fertlerin hemen hepsi (çevre ve eğitim imkânlarının ıslahı dolayısıyla) *zamanla* orta tabakaya yükselmiş olurlar. Böyle olunca, evvelce de işaret etmiş olduğumuz gibi, alt tabakada hiçbir fırsat eşitliğinin kendilerini “seçkinler dolaşımı”na dâhil edemeyeceği ölçüde kabiliyetsiz kişiler kalır. Hâlbuki az gelişmiş ülkelerde fırsat eşitliğinin sağlayabileceği “seçkinler dolaşımı”nın mesafesi daha büyüktür ve piramidin tabanından itibaren başlar. Çünkü tabanda bile üstün kabiliyetler vardır. Fakat bunlar çevre şartlarının elverişsizliği dolayısıyla tabanda yer almaktadırlar.

Böyle olmakla beraber, memleketin kaderine hükmeden lider tiplerinden *geleneksel hâkimiyet*’ e dayanan liderlerin alt tabakadan çıkmaları ve seçkinler dolaşımına katılmaları nadirdir. Bilhassa “feodal “ bir yapıya sahip olan memleketlerde *geleneksel hâkimiyet*’ i ellerinde tutan liderler daha ziyade yukarı tabakadan gelen kimselerdir. *Hukuki Hâkimiyet* ve bilhassa *karizmatik hâkimiyet* ise, fırsat eşitliğinden daha fazla etkilenen lider tiplerini ortaya çıkarırlar.

Max Weber'in *hukuki, geleneksel ve karizmatik* hâkimiyet tipleri ile birlikte ortaya koyduğu üçlü lider tasnifinden *karizmatik lider'in* vasıfları üzerinde duran Karl Loewenstein, zamanımızda da karizmatik liderlerin etrafa yaydığı adeta sihirli bir radyasyonun seçimleri etkileyerek düşünceleri şekillendirip reyler haline dönüştürebileceğini ifade etmektedir.¹⁵ Fakat, bu etkinin gerçekten karizmatik bir güçten (cemiyeti bağlayıcı, bütünleştirici ve lidere istekle tabi kılıcı nitelikte bir kudretten) kaynaklandığının garantisi nedir? Sosyologların çok defa belirttikleri husus, siyaset alanında kitleleri peşinden sürükleyebilen liderlerin bu sihirli etkisinin bazen *demagoji* yapabilme kabiliyetlerinden kaynaklandığı hususudur. O halde “*demagoji*” ile “*karizma*” arasındaki farkı ayırt edebilmek nasıl mümkün olacaktır? Max Weber, “karizmatik hâkimiyet “kavramı ile bilhassa “*deha*”nın büyük ve çarpıcı nitelikteki etkisini ifade etmek istemiştir. Fakat, siyaset sahasın da bu tip bir deha, gerçekten pek nadir rastlanan bir olaydır.

Bundan ötürü, “karizma” kavramının, hele siyaset sahasında, sağlam bir ilmi tahlile dayanabilecek nitelikte olup olmadığı hususu, önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasi lider, *plekisitle* (halk oylaması ile) iş başına gelmişse, ona, *plebisit lideri* denilmektedir. Plebisitle iktidara gelen liderin (anayasal ve diğer hukuki garanti ve müesseselerin elverişsizliği yüzünden) *dikta* idaresine yönelmesi halinde *Sezaristik lider* tipine döndüğü ifade edilmektedir. Hâlbuki *karizmatik lider*, tamamen farklı bir tiptir. Plebisitle iş başına gelse de, gelmese de, onun, *resmi* liderlik sıfatından daha kuvvetli olan bir *tabii* liderlik sıfatı vardır. İnsanın değişmez tabiatına, vicdanına ve sosyal hayatın kanunlarına (yani sosyal realitedeki sabit, sebep-netice ilişkilerine) nüfuz edebilen *karizmatik lider*, siyaset sahasına hakimse, siyasi felsefe ile ölümsüzleşerek *deha* seviyesine ulaşabilir. Böylelikle sadece sosyal piramit içerisinde değil, (bizim fikrimizce) zaman boyutu itibariyle de bir dolaşım gücüne sahip olabilir., yani sonraki asırlara da etkisini ulaştırabilir.

Fakat, Lowenstein, meseleyi siyaset sosyolojisinden ayrı kabul edip, psikolojinin konusuna çekiyor. Ona göre, kaçınılmaz gerçek, karizma'nın karizmatik liderin şahsında mevcut olduğu hususudur. Yine Lowenstein'e göre, bu kaynak (yani karizma), bunu kendilerine yönelttiği şahıslardan (liderin müstesna kabiliyeti hakkında) *inanç ifade eden bir cevap bir karşılık* doğduğu zaman fiili duruma geçer. Bundan ötürü karizma, kitle ve sosyal psikoloji sahalarıyla ilgili bir kavramdır. Böylece ilk iki lider tipinin siyaset ve sosyoloji ilimlerinin çerçevesi içinde ele alınmaları uygun olsa bile, karizmatik siyaset adamı (Lowenstein'e göre) ancak sosyal psikoloji ve psikoloji ilimlerinin tahlil

¹⁵ Bk. Karl Loewenstein, Max Weber's political Ideas in the perspective of our time, Almandan İngilizceye çevirenler: Richard and Clara Winsten, The University of Massachusetts Press, U:S:A, 1966, s. 74-79.

anahtarlarıyla çözülebilecek bir tiptir. Çünkü Lowenstein, siyasi liderdeki karizmanın objektif olarak ispatına yarayacak standartlardan ve kriterlerden mahrum olduğumuzu öne sürmekte ve bunu, bizce hiç de uygun olmayan bir misali (Sezar misalini) ele alarak izaha çalışmaktadır.¹⁶

Halbuki bize göre, eğer, kitleleri peşinden sürükleyebilen lider, takipçilerinden, sırf *demagoji* yapabilme kabiliyeti ile, bu inanç tutumunu bir cevap olarak alabiliyorsa, mesele hakikaten *sosyal psikoloji ve psikoloji* ilimlerinin konularını ilgilendirir. Çünkü bu takdirde, *çarpık bir ikna (inandırma) kudreti* ile kitleden ona gelen bir cevap mahiyetindeki *çarpıtılmış inanç* söz konusudur. Fakat, lider ile arasındaki sosyal münasebetler sahasının (ki, sosyal münasebetler sosyolojiyi ilgilendirdiğine göre bu saha sosyolojiye aittir, işte bu sahanın) tıpkı fizik ve kimya ilimlerinde olduğu gibi bazı sabit ve genel kanunlara sahne olduğu gerçeğini kabul edersek, her şeyden evvel sosyolojinin ilim olma hüviyetini tasdik etmiş oluruz. Ayrıca, bu takdirde, sosyal intizamı çözebilen ve gösterebilen liderlerin bütünleştirici karizmatik gücünün, psikoloji ilminin değil, sosyolojinin konusuna girdiğini de açıklayabilmiş oluruz. Aksine hareket etmekle sadece siyaset sahasında zaman ve mekân duvarlarını yıkarak her zamanın her türlü cemiyetine nüfusa edebilme kudretine sahip karizmatik liderlerin varlığını inkâr etmekle kalmayıp, sosyolojinin ilmi olma hüviyetine de halel getirmiş olabileceğimiz pek tabiidir. Çünkü zaten her ilimde, ilmi gerçek, ispat edilmiş imandır. Her sosyal araştırma, bir faraziyeye, yani bir imana, bir inanca dayanır. Araştırma bu inancın (bu faraziyenin) doğruluğunu ya tasdik eder, ya da reddeder. Fakat her iki halde de ulaşılan sonuç, müspet veya menfi manada, yine bir düşüncenin ispatıdır. İlk düşüncemizin araştırma tarafından tekzip edilmesi halinde dahi, bu defa düşüncemizin yanlışlığı hususunda ispat edilmiş bir imana sahip oluruz. O halde, sezgiye açık bir ruhi kapasiteye sahip olan siyaset adamının sezgici dehası ona bir sosyolog niteliğini de verebilir.

Bu durumda siyasi liderliğin, boş bir iman yaratma hünerinden (demagojiden) kaynaklanan tipi ile, gerçek karizmatik liderlik arasındaki farkı bilmemiz gerekir. San'ata dayanan karizma gücü de bir iman (güzellik imanı) yaratır. Fakat *ideale uygunluk* imanını yaratamaz. Halbuki san'at âleminden farklı olan siyaset âlemi, *reel ile ideal'in* birleştirilmesinde veya reel'in ideal'e yakınlştırılmasında çok daha fazla başarı elde edebilecek karizmatik liderlerin ortaya çıkabilecekleri bir sahadır. San'atta ideal'in zirvesini, reel bir misalle tayin edebilmek mümkün değildir. Mesela bir bestecinin *dahi* sayılabilecek bir müzisyen olduğunu öne sürebiliriz. Fakat onun bir zirve teşkil ettiğini iddia edebilmemiz üç sebepten ötürü mümkün değildir.

¹⁶ Bk. Karl Lowenstein, aynı eser, s. 80

Önce san'atın *ölçülebilir nitelikte olmaması* dolayısıyla zirveye daha yakın olan san'atçıların kimler oldukları hususu zevklere göre fertten ferde bazı değişik görüşlere yol açabilir ve münakaşaya elverişli olan bir husustur. Bundan ötürü sosyoloji ve siyaset ilimlerindeki ölçme metotlarının san'at sahasında uygulanması mümkün değildir.

İkinci olarak (Donald G. MacRac'ın öne sürdüğü bir sebep üzerinde durarak) diyebiliriz ki, her fert, her zaman, mevcut san'atkarların kendisine göre en mükemmel olanının bile san'atına şu veya bu bakımdan ilavesi mümkün özellikler tahayyül edebilir. Şu halde, san'atta ideal tipin anahtarı bu tahayyül olmaktadır.¹⁷

Nihayet bize göre, üçüncü bir sebep daha vardır ki, bu da san'attaki *ideal*'in, insan tarafından tam olarak idrak edilemeyecek kadar hudutsuz bir ifade derinliği içerisinde yer almasıdır. San'at sonsuz bir kaynağın, san'atkarın ruhi kapasitesi ile hudutlu olan alma isteğine, onun alma gücü ölçüsünde verilmiş bir cevaptır. Bundan ötürü, san'atta ideal'in ne olduğu hiçbir zaman tam manasıyla bilinemez. Bu sebeple de, san'at sahasında herhangi bir surette idealin tam olarak gerçekleştiği iddia edilemez.

Hâlbuki sosyal hayat ve sosyolojik intizamlar bakımından söz konusu edilebilecek durum farklıdır. Max Weber'in büyüklüğü bu dünyanın bizim dünyamız olduğunu ve bizim anlayışımıza açık bulunduğunu kabul etmiş olmasıdır. O halde, her zaman için, her yerde geçerli olan sosyolojik kanunları arayabilir, bulabilir ve sosyal münasebetler sahasında bunlara göre bir politika çizebiliriz. Bu politikanın temelinde bir inanç olarak *birlik fikri* ve onun *ilmi ispatı* da yer alabilir. Zaten Weber, beşeriyetin ruhi bir vahdet olduğunu zımnen kabul etmiştir.¹⁸

O halde her zaman, her yerde geçerli olan kanunları görebilen ve karizmatik bir ifade gücü ile gösterebilen liderler, reel ile ideal'in kesişme noktasında yer alan *mümkün olan en uygun bütünleşmeye* fertleri sevk edebilecek liderlerdir. Mümkün olmayanın (mesela doğuştan mevcut farklılıklara tam eşitlik sağlayacak bir düzenin) tahayyül ve izahı ya *san'at veya ideoloji* kadrosuna girer. Mümkün olanın bilhassa insanlar arasındaki ruhi vahdette ifadesini bulan *ideal'den uzak hatta ona ters* düşecek şekilde uygulanması is, ya açıktan açığa adaletsizlik, bölücülük ve zulümdür, veya adaletsizliğin, bölücülüğün, zulmün demagoji ile ambalajlanmış bir siyasi tatbikatıdır. Siyasetçi bu iki aşırı uç arasında (idealın tam uygulanması sayılmasa bile) mümkün olan en uygun reel-ideal birleşimini sunan sosyal

¹⁷ Bk. Donald M. Mac Rac, Max Webwe, The Viking Press, New York, 1974, s.71

¹⁸ Bk. Donald Mac Rac, aynı eser, s.78

bütünleşme şekillerini denemelidir. Siyaset adamı, en mükemmel gönül vermenin vecdini taşıyacak kadar *heyecanlı*, *fakat* bir sosyolog gibi de *gerçekçi* olmalıdır. Böylece o sosyal meselelere devamlı bir alaka ile kendini vermenin neticesi olan buluşlara, çare ve ilhamlara açık olduğu kadar, reel sosyal münasebetler sahasının sosyolojik gerçeklerine de vakıf olmak suretiyle, demagojiden tamamen farklı olan gerçek ikna gücünü kazanabilir ve karizmatik bir lider karakterine bürünebilir.

Not: Bu makale İ.Ü. İktisat Fakültesi Sosyoloji Konferansları süreli yayınının 18. kitabında çıkmıştır. (İstanbul 1980)